

The conducted search of methods and analysis of the developed psychotechnologies gave the opportunity to define methods of providing psychological assistance to the person to reduce the lie, such as an extended version of trainings on the development of emotional intelligence and correction of dysfunctional perfectionism.

In the development of this training, the authors proceed from the standpoint that the development of critical thinking in the evaluation of irrational ideas that is the causative agent of cognitive and emotional disorders will help to modify and minimize perfectionist tendencies of the individual. The training uses an integrative approach, which includes cognitive-behavioral, humanistic and psychodynamic psycho-correction.

Key words: *falsehood, manifestations of falsity, perfectionism, dysfunctional perfectionism, psychotechnology.*

Стаття надійшла 20 грудня 2018 р.

УДК [159.9:351.74](477)

Н. Е. Мілорадова

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Подано результати вивчення типів міжособистісного спілкування й особливостей розвитку комунікативних здібностей слідчих на різних етапах професійного розвитку: професійна адаптація, оволодіння професійною діяльністю, творче самовираження, наставництво, соціальна переадаптація. Визначено специфіку вияву зазначених характеристик на кожному з етапів. Констатовано, що на всіх етапах професійного розвитку в слідчих переважає авторитарний тип міжособистісного спілкування; показники лідерських якостей поступово зростають від низьких (адаптанти) до середніх та високих (наставники, соціальна переадаптація); простежується позитивна тенденція якісних змін стосовно людей, у прагненні до співробітництва і самостійності, приймаючи рішення.

Ключові слова: *професіогенез, слідчі органи досудового розслідування, соціальний компонент.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні трансформації сучасного суспільства вимагають змін у характері й умовах професійної діяльності людини. Складний і відповідальний етап розвитку нашої держави характеризується формуванням всіх сфер життєдіяльності суспільства, зокрема й правоохоронної. Нині дуже актуальним є питання становлення правоохоронної еліти. Головними характеристика-

ми поліцейських сучасності є гармонійне поєднання компетентності, відповідальності, високого професіоналізму й особистої зрілості.

Керівництво Національної поліції України наголошує на тому, що робота слідчих є найважливішим інструментом у роботі всієї поліцейської системи. Як зазначають фахівці [1; 2], з-поміж юридичних спеціальностей саме професія слідчого потребує не тільки відповідних задатків, покликання та освіти, а й достатнього життєвого досвіду, низки професійних знань навиків і вмінь. Цей вид професійної діяльності пов'язаний із здійсненням процесу дізнання та розслідування злочинів. Метою професійної діяльності слідчого є правова охорона головних соціальних цінностей суспільства, встановлення істини під час розслідування злочинів і притягнення до суду винних. Як зазначає В. І. Барко, характерними для цього виду діяльності є знання кваліфікації злочинів; тактики і методики розкриття й організації роботи з розкриття конкретних злочинів; тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій; встановлення психологічного контакту з людьми; застосування технічних і криміналістичних засобів [1, с. 78–79].

Значущою складовою діяльності слідчого є соціальний компонент, що визначає здатність працівника бути суб'єктом соціальних відносин і ґрунтується на особистісно-професійній взаємодії особи із соціальним середовищем. Одним із обов'язкових компонентів психологічної структури юридичної діяльності слідчого є комунікація – професійне спілкування. Її результатом є отримання необхідної інформації. Цей процес охоплює розгляд джерел, каналу передавання та прийому інформації; особливостей контролю за передачею інформації; переробка інформації; вплив учасників взаємодії одні на одних; обмін досвідом. Саме сформована комунікативна компетентність є одним із найважливіших елементів у структурі професійної майстерності сучасного слідчого. Тому необхідність дослідження соціального компонента професійного розвитку працівників слідчих підрозділів є актуальною.

Стан дослідження. Питання професіографічних досліджень юридичних професій розкриваються в працях видатних зарубіжних і вітчизняних науковців. Різні аспекти психологічної структури діяльності працівників слідчих підрозділів проаналізовано в працях Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, О. М. Бандурки, В. І. Барко, С. П. Бочарової, В. Л. Васильєва, О. В. Землянської, Ю. Б. Ірхіна, М. В. Костицького, Н. І. Клименка, А. В. Кофанова, В. С. Кузьмичова, В. К. Лисиченка, О. М. Столяренка, О. Р. Ратинова, О. М. Цільмак та ін.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження особливостей соціального компонента змістовних характерис-

тик професіогенезу працівників слідчих підрозділів на стадії професійного розвитку.

Завдання дослідження: 1) визначити та порівняти між собою особливості розвитку комунікативних здібностей слідчих із різним стажем несення служби; 2) з'ясувати типи міжособистісного спілкування працівників слідчих підрозділів із різним стажем несення служби.

Виклад основних положень. Головним завданням комунікативної сторони діяльності слідчого є отримання під час розслідування достовірної інформації про злочин шляхом спілкування з людьми. Саме соціальний компонент змістовних характеристик професіогенезу розкриває його сутність через: можливість фахівця використовувати отримані знання, вміння та навички у професійному середовищі; здатність слідчого під час виконання професійних функцій психологічно правильно, раціонально, продуктивно й ефективно формувати та реалізовувати соціальну взаємодію; виконання соціальних ролей; подолання комунікативних бар'єрів, що забезпечує його функціональність у соціальному контексті [3]. Як зазначає О. М. Цільмак [2], цей компонент слідчої діяльності детермінований сукупністю розвинених професійно важливих комунікативних якостей (товариськість, контактність, доступність, дипломатичність, тактовність і доброзичливість, упевненість і невимушеність у спілкуванні, відсутність скованості, толерантність, емпатійність, мовна спритність і привабливість тощо) та вмінь (встановлювати психологічний контакт; корегувати й управляти процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування; налагоджувати зворотний зв'язок; правомірно отримувати інформацію, що необхідна для слідчої діяльності; встановлювати контакти з різними учасниками слідчих дій; налаштовуватися на різні форми спілкування залежно від індивідуально-психологічних особливостей об'єктів слідчої діяльності; коротко, чітко та зрозуміло) слідчого.

Вибірку дослідження становили 350 осіб, які були поділені на такі групи: 1 група – працівники поліції слідчих підрозділів зі стажем несення служби 1–3 роки (адаптанти, 98 осіб); 2 група – працівники поліції слідчих підрозділів зі стажем несення служби 3 – 7–10 років (інтернали, 117 осіб); 3 група – працівники поліції слідчих підрозділів зі стажем несення служби 7–10 – 15–20 років (майстри, 73 особи); 4 група – працівники поліції слідчих підрозділів зі стажем несення служби 15–20 років (наставники, 36 осіб); 5 група – працівники поліції слідчих підрозділів зі стажем несення служби 20–25 років (соціальна переадаптація, 26 осіб).

За допомогою методики багатофакторного дослідження особистості «16-факторний опитувач Р. Кеттелла» [2] визначено особливості комунікативних здібностей працівників слідчих підрозділів із різним стажем несення служби (див. рис. 1–5). Групу комунікативних властивостей особистості відображають такі фактори: А – замкнутість–товариськість; Е – підпорядкованість–домінантність; Н – боязкість–сміливість; L – довірливість–підозрілість; N – прямолінійність–дипломатичність; Q₂ – конформізм–незалежність.

На рис. 1 відображено психографію комунікативних властивостей слідчих першої групи. Так, поєднання факторів А і Н відображають потребу особистості в спілкуванні та вміння спілкуватися. Середні значення факторів А (5 стень) і Н (5 стень) характеризують слідчих першої групи як людей, які уникають взаємин, їх характерна активність у встановленні й збереженні контактів є невисокою.

Низькі значення	Стени										Високі значення	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
А – замкнутість					★							А + товариськість
Е – підпорядкованість					★							Е + домінантність
Н – боязкість						★						Н + сміливість
L – довірливість				★								L + підозрілість
N – прямолінійність						★						N + дипломатичність
Q ₂ – конформізм			★									Q ₂ + незалежність

Рис. 1. Психографія комунікативних властивостей особистості працівників слідчих підрозділів першої групи дослідження

Поєднання факторів L і N характеризує ставлення особистості до інших людей. У слідчих першої групи зафіксовано низьке значення фактора L (4 стени) і середнє – фактора N (6 стень), що свідчить про їх схильність до вияву недовіри та підозрілості до оточення, але вміння поводитися коректно.

Поєднання факторів Е і Q₂ відображає деякі сторони лідерського потенціалу особистості. Діагностовано, що у слідчих першої групи

фактор Е має середні значення (5 стенів), а фактор Q₂ (3 стени) – низькі. Такі показники свідчать про низький лідерський потенціал особистості. З одного боку, слідчі першої групи самостверджуються і прагнуть до незалежності, а з іншого – віддають перевагу думці інших, схильні уникати ситуацій, що вимагають власної відповідальності за прийнятті рішення, потребують підтримки.

У слідчих другої групи діагностовано (рис. 2) середні значення фактора А (6 стенів) і високі – фактора Н (8 стенів). Тобто вони невимушені у спілкуванні з оточенням, сміливі, активні люди, які готові мати справу з незнайомими обставинами та людьми, уважні, схильні до співпраці.

У ставленні до інших слідчі другої групи можуть бути і довірливими людьми, що дуже гарно вживаються з іншими, і підозрілими, схильними до аналізу та швидкої зміни стилю і дистанції спілкування за зміни комунікативної ситуації, про що свідчить середнє значення фактора L (5 стенів) і високе – фактора N (7 стенів).

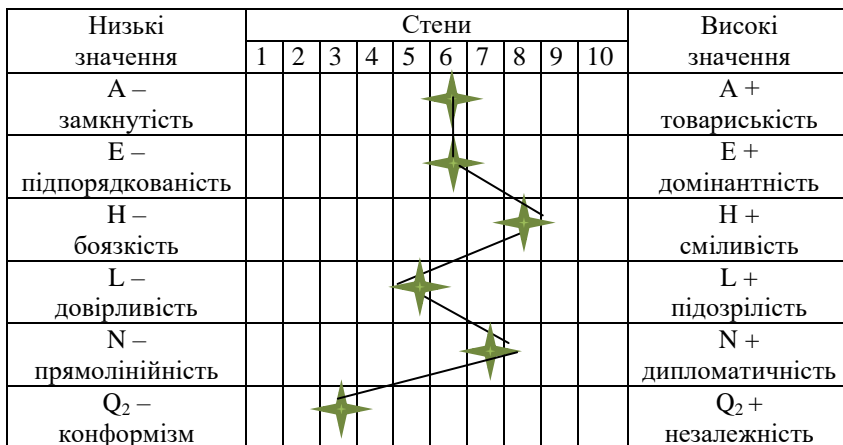

Рис. 2. Психографія комунікативних властивостей особистості працівників слідчих підрозділів другої групи дослідження

Середні значення фактора Е (6 стенів) і низькі – фактора Q₂ (3 стени) свідчать про низький лідерський потенціал. Можемо стверджувати, що слідчі другої групи не прагнуть зайняти лідируючу позицію серед оточення або в групі. В деяких ситуаціях вони можуть бути самовпевнені та вперті, але більше схильні до конформної поведінки (рис. 2).

На рисунку 3 відображено психографію комунікативних властивостей слідчих третьої групи. Високі значення факторів А (9 стень) і Н (8 стень) означають, що слідчі прагнуть до спілкування, легко і швидко, часто за власною ініціативою вступають у контакт із незнайомими і малознайомими людьми. Досвід їх міжособистісного спілкування великий, але доволі часто взаємини поверхневі та нетривалі. Вони впевнені у собі, доволі сміливі та розкуті, невимушені у соціальних контактах.

Середні значення факторів L (5 стень) і N (5 стень) (рис. 3) відображають здатність слідчих третьої групи доволі тонко розбиратися в людях, замислюватися над мотивами їхньої поведінки. До людей ставляться доброзичливо, але без особливої довіри. Довірливі відносини встановлюють з тими, хто близький за інтересами, з ким підтримують давні стосунки. Розуміють чужі проблеми, але свої проблеми схильні зберігати в таємниці та вирішувати самостійно.

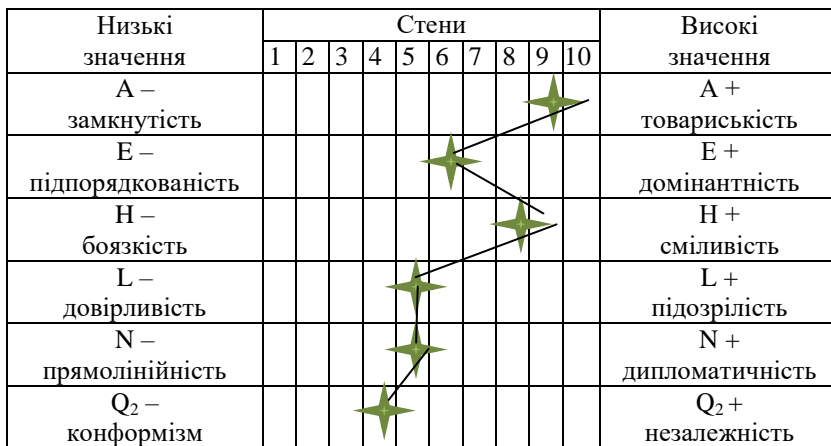

Рис. 3. Психографія комунікативних властивостей особистості працівників слідчих підрозділів третьої групи дослідження

Як і у другій групі, у слідчих третьої групи дослідження зафіксовано середні значення фактора Е (6 стень) і низькі – фактора Q₂ (3 стени), що свідчить про низький лідерський потенціал. Тобто слідчі третьої групи не прагнуть зайняти лідируючу позицію і прагнуть працювати у групі, колективно приймати рішення (рис. 3).

У слідчих четвертої групи діагностовано високі значення факторів А (9 стенів) і Н (7 стенів) (рис. 4). Тобто вони прагнуть до співробітництва, у спілкуванні відкриті, доброзичливі, легко вживаються з людьми, легко включаються в активні дії, не бояться критики. Соціально сміливі, готові мати справу з незнайомими обставинами та людьми.

Низьке значення фактора L (3 стени) і середнє – фактора N (6 стенів) свідчить про те, що у ставленні до оточення слідчі четвертої групи дослідження доволі добре пристосовуються, не прагнуть до конкуренції та легко знаходять спільну мову з людьми. У відносинах з іншими вони, з одного боку, можуть бути прямолінійними людьми, з іншого – дипломатичними та проникливими (рис. 4).

Лідерський потенціал виражений на середньому рівні, про що свідчать середні значення фактора Е (6 стенів) і Q₂ (5 стенів). Залежно від ситуації слідчі четвертої групи виявляють гнучкість поведінки від повного домінування та самостійності у прийнятті рішень до незначної залежності від групи і прагнення працювати у колективі (рис. 4).

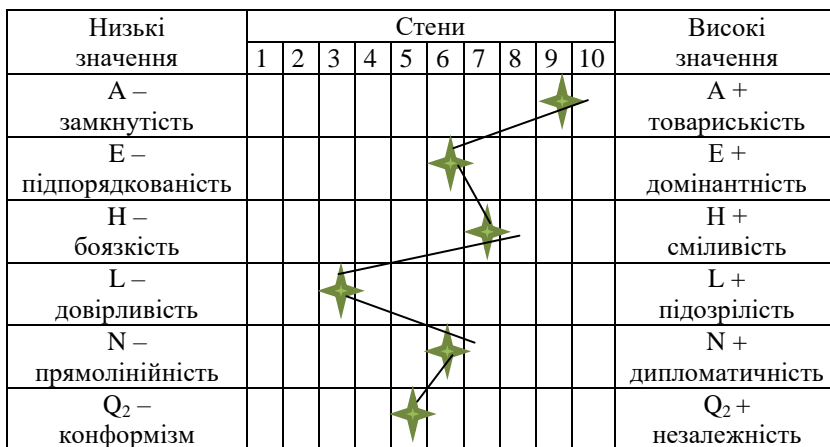

Рис. 4. Психографія комунікативних властивостей особистості працівників слідчих підрозділів четвертої групи дослідження

У слідчих п'ятої групи дослідження зафіксовано високі значення фактора А (8 стенів) і середні – фактора Н (6 стенів). У спілкуванні вони відкриті, доброзичливі, легко вживаються з людьми, проте в деяких ситуаціях намагаються триматись осторонь (див. рис. 5).

Низькі значення	Стени										Високі значення	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
А – замкнутість												А + товарицькість
Е – підпорядкованість												Е + домінантність
Н – боязкість												Н + сміливість
Л – довірливість												Л + підозрілість
Н – прямолінійність												Н + дипломатичність
Q ₂ – конформізм												Q ₂ + незалежність

Рис. 5. Психографія комунікативних властивостей особистості працівників слідчих підрозділів п'ятої групи дослідження

Низькі значення факторів L (3 стени) і середні значення фактора N (6 стени) характерні прямолінійним, іноді різким і грубуватим у ставленні до оточення, які доволі добре пристосовуються до умов та інших людей. Високі значення фактора Е (7 стени) і середні – фактора Q₂ (5 стени) свідчать, що слідчі п'ятої групи активно прагнуть зайняти лідерське становище в групі. Вони мають власний погляд на багато питань, прагнуть впливати на поведінку оточення відповідно до свого бачення і розуміння ситуації, віддають перевагу самостійним рішенням.

Наступним етапом нашого дослідження було визначення типів соціальної взаємодії за допомогою методу діагностики міжособистісних відносин (модифікованого й адаптованого Л. Н. Собчик варіанту інтерперсональної діагностики Т. Лірі) [5].

Визначено, що на всіх етапах професійного розвитку, в усіх групах дослідження у слідчих переважає авторитарний тип міжособистісного спілкування (див. рис. 6–7). Так, правоохоронці першої (8,45 ± 2,11), третьої (7,36 ± 2,97), четвертої (7,36 ± 2,97) і п'ятої (7,83 ± 2,46) груп дослідження мають середній рівень розвитку цього типу, що характеризує їх як впевнених у собі, активних і наполегливих людей. Тоді як правоохоронці третьої групи мають високий рівень розвитку цього показника (11,18 ± 2,02), що свідчить про їх енергійність, схильність домінувати в стосунках, дещо перевищувати свої можливості.

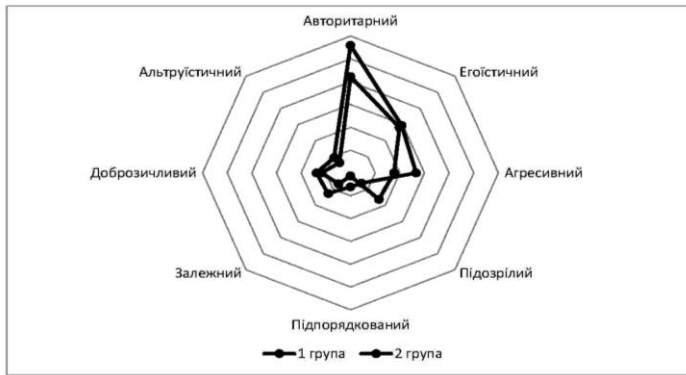

Рис. 6. Особливості соціальної взаємодії слідчих на стадії професійного розвитку, ($\bar{x} \pm \sigma$)

Констатовано, що правоохоронці першої та другої груп обирають егоїстичний й агресивний тип взаємодії, що характеризує їх як впевнених у собі, незалежних, орієнтованих на власну особистість, схильних до суперництва людей. Правоохоронці третьої групи у взаємодії з людьми схильні виявляти авторитаризм ($7,36 \pm 2,97$), доброзичливість ($3,63 \pm 2,01$) і альтруїзм ($3,09 \pm 1,64$).

Як і правоохоронці четвертої групи авторитарні ($7,33 \pm 1,93$), доброзичливі ($6,00 \pm 2,54$) та альтруїстичні ($5,77 \pm 3,99$).

Рис. 7. Особливості соціальної взаємодії слідчих на стадії професійного розвитку, ($\bar{x} \pm \sigma$)

Тобто вони відповідальні стосовно інших людей, схильні до співпраці, але прагнуть посісти лідерські позиції.

Правоохоронці п'ятої групи в міжособистісних стосунках схильні до вияву авторитаризму ($7,83 \pm 1,23$), доброзичливості ($7,83 \pm 1,45$), альтруїзму ($7,42 \pm 1,34$) й егоїстичності ($6,08 \pm 2,24$) і залежності ($6,08 \pm 2,24$).

Тобто на етапі підготовки до виходу на пенсію правоохоронці доволі впевнені в собі, доброзичливі до оточення, співпрацюють з колегами. Однак потребують визнання та підтримки оточення, більш орієнтовані на свої потреби і бажання.

Висновки. Протягом дослідження нами виявлено певні особливості соціального компонента професіогенезу слідчих, а саме:

– у слідчих усіх досліджуваних груп переважає авторитарний тип міжособистісного спілкування з тенденцією до вияву агресивного й егоїстичного типу в адаптантів та інтерналів та доброзичливого й альтруїстичного у респондентів на етапі наставництва та соціальної переадаптації;

– зростання показників лідерських якостей від низьких (адаптанти) до середніх та високих (наставники, соціальна переадаптація);

– у респондентів усіх груп зростають показники пристосування до професійного середовища і розмежування професійного спілкування та особистого;

– спостерігається позитивна тенденція якісних змін у ставленні до людей, прагненні до співробітництва і самостійності, приймаючи рішення.

Використання отриманих результатів у здійсненні заходів психологічного супроводу професійного розвитку слідчих органів досудового розслідування сприятиме корегуванню діагностованого особистого професіогенетичного сценарію.

1. Барко В. І., Ірхін Ю. Б., Нешерет Т. В., Шаповалов О. В. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України: практичний посібник. К.: Київський нац. ун-т внутр. справ; ДП «Друкарня МВС», 2007. 100 с.

2. Цільмак О. М. Професійно важливі якості слідчого-криміналіста. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 134–140.

3. Мілорадова Н. Е. Базові характеристики професіогенезу фахівця-правоохоронця. *American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research*. 2018. № 2 (9). С. 53–60.

4. Капустина А. Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла. СПб.: Речь, 2011. 112 с.

5. Собчик Л. Н. Диагностика межличностных отношений: модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т. Лири. М.: ИНФРА, 1990. 156 с.

Miloradova N. E. Specific features of the social component of professional genesis of investigators of pre-trial investigation agencies

The author of the article deals with specific features of the social component of professional genesis of investigative units' employees. It has been noted that the main characteristics of modern police officers are a harmonious combination of competence, responsibility of high professionalism and personal maturity.

It has been emphasized that it is the profession of an investigator in the field of legal professions requires both the corresponding capacities, avocation, education, and sufficient life experience, a range of professional knowledge, skills and abilities.

An important component of investigators' activity is the social component that determines the employee's ability to be a subject of social relations and is based on personal and professional interaction of a person with the social environment. One of the compulsory components of the psychological structure of an investigator's legal activity is communication – professional communication.

The study of specific features of the social component of content characteristics of professional genesis of investigative units staff at the stage of professional development was carried out with the help of the method of multifactorial research of personality «16-factor questioner of R. Kettella» and the method of diagnostics of interpersonal relations (modified and adapted by L. N. Sobchik, variant of interpersonal diagnostics of T. Lyrae).

The author has presented the results of studying the types of interpersonal communication and specific features of the development of communicative abilities of investigators at various stages of professional development: professional adaptation, mastering of professional activity, creative self-expression, mentoring, social re-adaptation.

The specificity of the manifestation of these characteristics at each of the stages of professional genesis has been determined.

It has been stated that the authoritarian type of interpersonal communication dominates at all stages of professional development of investigators; indicators of leadership qualities gradually increase from low (adaptants) to medium and high (mentors, social re-adaptation); there is a positive tendency for qualitative changes in relation to people, the desire for cooperation and independence in decision-making.

Key words: professional genesis, investigators of pre-trial investigation agencies, social component.

Стаття надійшла 20 грудня 2018 р.